

Misdaad en mededogen

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Disa Jironet

Misdaad en mededogen

Op zoek naar de mens in het
Nederlandse strafrecht

Ambo|Anthos
Amsterdam

ISBN 978 90 263 4900 3

© 2020 Disa Jironet

Omslagontwerp Marry van Baar

Omslagillustratie © George Peters/

DigitalVision Vectors/Getty Images

Foto auteur © Ruud Pos

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Ik draag dit boek op aan mijn dochters.
Mogen ze opgroeien in een wereld die geleid wordt door liefde.

En in liefdevolle herinnering aan Johannes Witteveen,
van wie ik heb geleerd hoe we daar moeten komen.

Inhoud

Inleiding 11

- 1 De dader 21
- 2 De nabestaande 75
- 3 De advocaat 109
- 4 De officier van justitie 131
- 5 De rechter 169
- 6 De straf 207

Epiloog: De toekomst 229

Dankwoord 247

Noten 249

Bibliografie 253

*Out beyond ideas of wrong-doing and right-doing
There is a field,
I'll meet you there.
And when the soul lies down in that grass,
The world is too full to talk about.
Ideas, language, even the phrase 'each other'
Does not make any sense.*

Jalal ad-din Rumi (vertaling Coleman Barks)

Inleiding

'Let's go get the fuckers.' Met die woorden ging Branko mij voor, in de grote rechtszaal van het Joegoslaviëtribunaal in Den Haag. Branko was advocaat, ik (twintig jaar) zijn stagiair. Ik had de toga van een vrij forse mannelijke collega geleend die zo groot was dat mijn handen niet eens uit de mouwen kwamen. Terwijl ik mijn best deed om er niet over te struikelen, installeerde ik mij naast Branko, tussen de overige zestien advocaten. Voor ons zaten acht rechters in imponerende rode toga's. De aanklagers stonden klaar om in actie te komen en een klein leger aan deskundigen en getuigen wachtte om gehoord te worden. In het midden van de zaal zat Sreten Lukic; verdacht van etnische zuivering, moord en verkrachting, en onze cliënt.

De zes jaar dat Branko en zijn team aan deze zaak hadden gewerkt kwamen samen in die weken in de rechtszaal. Ik vond het bijna absurd dat er zo'n enorm apparaat was, alleen maar voor de vervolging voor een handvol mannen. Waar ging het nou echt om? Recht doen aan de slachtoffers van de oorlog in Joegoslavië? De internationale rechtsorde? Het schrijven van geschiedenis?

Ik heb niet aan Branko gevraagd wie hij precies bedoelde met 'the fuckers', maar ik wist het wel. Hij bedoelde de aanklagers, die een schijnbaar onuitputtelijke stroom aan juristen, cartografen, vertalers en opsporingsmiddelen hadden voor hun werk, terwijl

wij in het rokerige appartement van Branko en twee andere advocaten werkten. Hij bedoelde de rechtbank van het Joegoslaviëtribunaal, aan de onpartijdigheid waarvan hij twijfelde. En hij bedoelde de politieke grootmachten, wier belangen het Tribunaal volgens hem diende. Eigenlijk het hele systeem. Zijn taak was om een zo laag mogelijke straf voor zijn cliënt te krijgen, maar ook om tegenwicht te bieden aan die grote machine. En die weerstand bood hij, al raakte hij steeds meer uitgeput van de lange dagen en werd hij steeds grauwer van de goedkope Servische sigaretten die hij rookte.

Waar haalde hij de kracht vandaan? Ik sluit niet uit dat een deel woede was, maar er was zeker nog iets anders. Hij wilde dat de geschiedenis goed geschreven werd. Dat de blaam de juiste mensen in de juiste mate zou treffen, en dat het Tribunaal niet de verschrikkelijke daden waarover het moest oordelen, aan de verkeerde zou toeschrijven. Dit was het vuur dat hem dreef om jarenlang tegen een systeem aan te blijven schoppen, om zo de rechtsorde in balans te houden.

Het is nu twaalf jaar later, en ik heb al die tijd in dat systeem gewerkt. Niet in het Joegoslaviëtribunaal, maar in Nederland, bij het Openbaar Ministerie.

Toen ik twaalf jaar geleden aan Branko vertelde dat ik aanklager zou worden, moest hij lachen, en zei hij dat ik overgestapt was naar *'the dark side'*. Voor mij waren mijn ervaringen als zijn stagiair, en later als *paralegal* bij advocate Liesbeth Zegveld, juist redenen om in het systeem te willen werken. Want hoe kan ik beter zorgen dat de rechten van slachtoffers beschermd worden, dat het systeem in balans is en dat we de juiste dader vervolgen dan als officier van justitie?

Het verdedigen van een oorlogsmisdadiger was niet makkelijk. Ik heb huilend de verklaringen van getuigen en slachtoffers zitten lezen, die mishandeld en verkracht waren en wier zonen voor hun ogen vermoord waren. Aanklager zijn is in dat opzicht een stuk

eenvoudiger – als het goed is, sta je altijd aan de goede kant. Maar zo zwart-wit is het niet. Want wat doe je als de man die zijn vrouw in elkaar heeft geslagen diep in de schulden zit? En als dan ook nog blijkt dat hij zelf als kind elke dag geslagen werd, en zoveel jaar later geen andere manier weet om met zijn stress om te gaan? Natuurlijk moet er een straf volgen voor het vergriep dat hij heeft gepleegd, maar hoe zorg je ervoor dat die man het niet nog een keer doet?

En wat doe je als de naïeve jongen die een inbraak heeft gepleegd dat deed in opdracht van de groep oudere jongens waar hij bij wil horen? De mensen bij wie er ingebroken is verwachten dat deze jongen terechtgesteld wordt, maar hoe voorkom je dat die groep niet gewoon opnieuw zo'n jongen vindt? Dit zijn geen uitzonderingen, dit is mijn dagelijks werk. Elke dag moet ik talloze keuzes maken, waarbij ik hoop dat ik kies voor datgene wat het meest bijdraagt aan de veiligheid en aan een evenwichtige rechtsorde.

Om dit goed te kunnen doen, moet ik verder kijken naar de juridische discussie. Formeel is de taak van het OM alleen maar de opsporing en vervolging van strafbare feiten. Niet meer en niet minder. Maar voor mij en de meeste van mijn collega's voelt het onbevredigend en soms frustrerend als je bijvoorbeeld één lid van een criminele jeugdgroep oppakt, maar er vervolgens niks gebeurt met de groep zelf of met de leefomstandigheden van een individuele jongen. En de maatschappij verwacht van het OM dat we strafbare feiten vervolgen op een manier die de samenleving veiliger maakt en die laat zien dat we begrijpen wat voor impact het delict heeft gehad op de slachtoffers. De juridische discussie is het kader voor hun pijn, verdriet en lijden. Ik vind het heel belangrijk dat dat er is. Het juridische verhaal moet recht doen aan die emoties, want dat is uiteindelijk waar het om gaat.

Toen ik terugkwam op het werk na een paar maanden verlof waarin ik aan dit boek werkte, had ik een zaak op zitting: een overtreding van artikel 5 van de Wegenverkeerswet – gevaar of hinder

op de weg veroorzaken. Hier is veel om te doen geweest in de media, omdat het gaat om zaken waarin iemand één verkeersfout maakt, die grote gevolgen heeft voor het slachtoffer. In dit geval ging het om een man die niet op tijd was gestopt bij het zebrapad. Het sneeuwde en het was donker, en ondanks het feit dat hij extra goed oplette zag hij de oude vrouw niet die over het zebrapad liep. Hij raakte haar vol met de auto. De vrouw hield er een verbrijzelde ruggenwervel en gebroken heup aan over.

Op de zitting wist ik dat het heel belangrijk was om béide verhalen goed aan het licht te laten komen. Zowel het verhaal van het slachtoffer als dat van de verdachte. Want de juridische fout die de man had begaan – het negeren van een verkeersteken – stond geenszins in verhouding tot de pijn en het leed van de oude vrouw. Als we alleen de juridische formaliteiten zouden aflopen, zou het belangrijkste onbesproken blijven.

De vrouw had gevraagd of ze een verklaring mocht voorlezen, wat eigenlijk niet gebruikelijk is in verkeerszaken maar de rechtbank en ik hadden ingestemd. Met hoorbare boosheid en verdriet vertelde ze hoe zij vóór het ongeluk vaak met haar kleinkinderen naar muziek ging luisteren en naar theatervoorstellingen ging. Ze hield van koken en als ze boodschappen ging doen op de markt, kende iedereen haar. Elke zaterdag kookte zij uitgebreid voor haar hele familie. Al deze dingen die haar leven zo rijk maakten, waren onmogelijk geworden door de pijn die zij voelde en die alleen maar gedeeltelijk door de morfine onderdrukt kon worden. Terwijl zij sprak, zag ik de verdachte ineenkrimpen. Hij veegde zijn tranen weg. Maar dit kon het slachtoffer niet zien, want hij stond met zijn rug naar haar toe.

Toen zij klaar was met voorlezen, bedankte de rechter haar voor haar verhaal en zei dat hij het in het dossier ging voegen. En daarna ging hij verder met de orde van de zitting. Ik keek op en dacht: dit kan je toch niet onbesproken laten? Toen ik aan de beurt was om vragen te stellen, vroeg ik eerst aan de verdachte hoe het voor

hem was om dit verhaal aan te horen. ‘Verschrikkelijk,’ zei hij. ‘Ik voelde mij al ontzettend schuldig, en ik weet niet hoe dit kon gebeuren. Ik vind het zo naar voor mevrouw dat ze al die dingen niet meer kan, en dat het door mij komt... Ik kan het bijna niet bevatten.’ Hij draaide zich om naar de mevrouw. ‘Het spijt mij zo ontzettend! Sorry!’ Vervolgens vroeg ik aan de vrouw hoe het voor haar voelde om dit te horen. ‘Ik ben nog steeds zo boos. Het is moeilijk voor mij om dit nu aan te nemen, maar ik waardeer dat hij het zegt.’

Het was helemaal niet mijn plaats om de regie van de zitting zo over te nemen, maar we hadden genoeg tijd en het idee dat deze twee mensen de zaal zouden verlaten zonder dat ze iets in elkaars richting zouden kunnen zeggen, voelde kunstmatig en onbevredigend. Ik wilde dat ze elkaars pijn zouden horen. Niet omdat daarmee alles weer goed zou zijn, maar omdat het proces anders geen recht zou doen aan de werkelijkheid. En omdat misschien, heel misschien, deze twee mensen later baat zouden hebben bij het feit dat ze dit naar elkaar toe hadden uitgesproken.

Vooropgesteld: de rechter deed helemaal niets verkeerd. De wet vraagt hem niet om een interactie aan te gaan met het slachtoffer. De wet zegt alleen dat hij of zij recht heeft om een verklaring voor te lezen. En de strafzitting is ook helemaal niet bedoeld om de pijn van de verdachte en het slachtoffer bespreekbaar te maken. Die is bedoeld om het bewijs te bespreken en een straf vast te stellen. Maar als je iets langer bij het persoonlijke verhaal stil kan staan, bij de pijn en het verdriet, en als je kan bijdragen aan herstel, waarom zou je het dan niet doen?

Voor mij is dit altijd een drijfveer geweest. Ik hou zeker van het gepuzzel met regels en taal, ik ben niet voor niets jurist geworden. En de opsporing van misdadigers samen met de politie maakt het officier-zijn tot het spannendste werk van de wereld. Midden in de nacht een plaats delict van een dodelijke schietpartij onderzoeken, en de volgende ochtend samen de strategie en scenario's uitstippelen – het klinkt als een Scandinavische detective en zo voelt het

ook. Maar uiteindelijk is het strafrecht in het leven geroepen om recht te doen aan de schade en het leed die iemand heeft veroorzaakt, niet als gepuzzel voor juristen. Juist die verhalen van mensen naar voren brengen geeft mij meer voldoening dan de jacht op de dader zelf. Tijdens mijn opleiding en het werk dat daarna volgde, probeerde ik elke keer als ik een dossier las of op zitting stond heel even vanaf een afstandje naar het dossier te kijken en de vraag te stellen: ‘Waar gaat dit nu eigenlijk om?’

Dit begon al tijdens mijn opleiding en in gesprekken met Branco en anderen. Maar het kantelmoment waarop ik besloot om dit ook bij het OM te onderzoeken, kwam zo’n zeven jaar geleden, toen ik nog in opleiding was tot officier van justitie. In het kader van de opleiding was ik op bezoek bij de penitentiaire inrichting in Heerhugowaard. Daar is een speciale gang waar de levenslang gedetineerden zitten. De gedetineerden hebben daar een sleutel naar hun eigen cel. De gang is wel afgesloten, maar daarbinnen kunnen ze zelf hun cel in en uit en die afsluiten voor de anderen. Dit was de eerste plek in Nederland waar dit gebeurde; intussen hebben meerdere gevangenen dit systeem. Een van de gedetineerden vertelde mij dat hij al ruim tien jaar vastzat toen hij voor het eerst zijn sleutel kreeg. Hij was zo onder de indruk van dit kleine teken van zelfbeschikking dat zijn hand te veel trilde om de sleutel in het slot te krijgen.

Voor mij was het horen van dit verhaal bepalend. Ik zag hoe het is voor zo iemand om vast te zitten, wat het met hem doet, en wat het dus feitelijk is dat je eist als officier van justitie. Hoe direct en ingrijpend je impact is op iemands leven. Ik deelde dit verhaal met mijn collega’s bij het OM tijdens een teamvergadering. Mijn teamleider leunde achterover en moest lachen. ‘Nee, Disa, dit begrijp je helemaal verkeerd,’ zei ze. ‘Iemand is juist juichend door de gang gegaan na dat vonnis! Dan heb je gewonnen!’ Ik durfde er niets van te zeggen, maar het bevreesdde mij. Want het doel van het strafrecht is toch niet het ‘winnen’ op zich? Sterker nog, binnen het Ne-

derlands strafrechtstelsel is je doel als officier van justitie volgens de wet niet om te winnen, maar om waarheid te vinden.

Je hoort zowel binnen de rechtspraak zelf als in de media regelmatig de roep om zwaardere straffen. Er wordt met stoelen gesmeten als een dader van een verkeersdelict een taakstraf krijgt. Een tv in een gevangenis wordt gezien als ‘pampering’. Er wordt gezegd dat rechters allemaal ‘links’ zijn en te soft straffen. Er worden wetten veranderd om de sociale voorzieningen van mensen in voorlopige hechtenis stop te zetten, en de wensen en behoeftes van verdachten en slachtoffers worden lijnrecht tegenover elkaar gezet. Geen wonder dat er dan in de maatschappij een idee ontstaat dat het OM moet ‘winnen’, in plaats van waarheid zoeken.

Dat je alles op alles moet zetten tijdens de opsporing om de verdachte op te pakken, en dat er voor de zware georganiseerde misdaad een repressieve aanpak nodig is, spreekt wat mij betreft voor zich. Mijn zoektocht begint in de fase daarna: als je de verdachte binnen hebt zitten – wat doe je met hem? En gaat het proces op zitting op een manier die daadwerkelijk de doelen van het strafrecht behaalt?

Ik had de mazzel dat ik tijdens de officierstraining een geweldige opleider had. Zij gaf mij de ruimte om het vak te verkennen, om fouten te maken, en vooral: om zelf na te denken over wat ik het belangrijkste aspect van de zaak vond. Gaat het erom een signaal af te geven dat iets écht niet kan? Hoe kan ik dan mijn eigen verontwaardiging gebruiken om dat kracht bij te zetten? Gaat het erom dat we moeten voorkomen dat iemand weer dezelfde fout maakt? Wat is dan nodig om zijn of haar gedrag te veranderen? Ik heb ook het geluk gehad om binnen het OM een aantal mentoren te hebben die mij lieten zien hoe je met moed en zelfbewustzijn op zoek kan gaan naar de beste, effectiefste en rechtvaardigste manier om te straffen. Van hen heb ik geleerd om te kijken naar hoe ik mij als mens verhoud tot mijn functie. Dit is een belangrijke les geweest, want als je als mens niet in staat bent je te verhouden tot je vak, kan

je ook niet de menselijkheid in de ander uitnodigen.

In het strafrecht zien wij de menselijkheid van de daders en de slachtoffers vaak in de vorm van lijden. Want het strafrecht gaat nu eenmaal over situaties waarin het mis is gegaan. Het gaat over pijn en verdriet na het verlies van een nabestaande door een misdrijf. Angst na een overval. Stress en angst veroorzaakt door armoede. Frustratie en boosheid. Jaloezie en wanhoop. Hoeveel ruimte is er eigenlijk voor dat 'lijden' tijdens de zitting? En zie je dat terug in de straf? En zou dat lijden niet een groter deel uit moeten maken van de behandeling op zitting; het systeem is er tenslotte om de mensen te dienen, niet andersom.

Bij de zittingen die voor mij het effectiefst zijn, of het dichtst bij het échte verhaal komen, draait het voor mij vaak om het idee van 'mededogen'. Mededogen kan een gevoel zijn; het gevoel dat je krijgt bij het zien van iemands lijden en je wilt er iets aan doen. Mededogen kan ook een houding zijn; de ander met openheid en oprechte interesse benaderen. Wat is de plek van mededogen binnen het strafrecht – is het 'soft' en hoort het er helemaal niet thuis? Of is het krachtig en een effectieve manier om tot de kern van de zaak te komen?

Dit zijn vragen die mij bezighouden. Met mijn eigen ervaringen en met de hulp van de moedige mensen in dit boek die hun verhalen met mij hebben willen delen, ben ik op zoek gegaan naar antwoorden. De verhalen van echte mensen, of het nu slachtoffers, daders of mensen zijn die werken binnen de rechtspraak; ze hebben mijn denken over het functioneren en soms tekortschieten van het strafrechtstelsel gevormd.

De mensen die ik heb gesproken zijn allemaal mensen die een rol in de zittingszaal hebben of betrokken zijn bij de straf; de dader, het slachtoffer, de advocaat, de officier van justitie, de gevangenisdirecteur en de herintegratiecoach. Hoewel de opsporing van de verdachte een belangrijk deel is van mijn werk, komt dat maar zijdelings voorbij; dit boek gaat over het proces 'op zitting' en de

levens van de mensen die erbij betrokken zijn. Als officier van justitie heb ik zelden de gelegenheid om hen te spreken, die is er niet tijdens de zitting. Ik wil graag van hen horen hoe zij aankijken tegen de vragen over lijden en menselijkheid.

Hun verhalen zijn persoonlijk – net als dat van mij. Tegelijk zijn het ook archetypische verhalen; hun verhalen dragen lessen en waarden in zich die méér zeggen dan alleen iets over henzelf. Terwijl ik aan dit boek aan het schrijven was, zocht ik naar wetenschappelijke kennis die mij kon helpen om deze lessen beter te begrijpen. Dit bracht mij bij de neuropsychologie, de sociale psychologie en de gedragswetenschappen. Deze takken van de wetenschap helpen ons om de universele behoeftes en verlangens van mensen beter te begrijpen. Daarnaast heb ik gebruik gemaakt van denkkaders van de morele filosofie, ethiek en deugdenleer, zowel vanuit een traditioneel westers als een traditioneel oosters perspectief. Deze teksten geven mij een houvast in het denken over ‘goed’ en ‘kwaad’.

Door het boek heen speelt ook mijn eigen opvoeding binnen het soefisme onder het mentorschap van wijlen Johannes Witteveen een belangrijke rol. Het filosofische en spirituele bewustzijn waar ik mee opgegroeid ben, beïnvloedt op een vanzelfsprekende manier hoe ik naar de wereld kijk. Ik denk dat mijn zoektocht naar de menselijke verhalen in het strafrecht voor een groot deel ingegeven is door de ideeën over verbondenheid die het uitgangspunt zijn van deze levenswijze; ook al ben ik degene met de toga aan, ik ben geneigd om mij te verplaatsen in de ander. En het streven naar eenheid en harmonie dat bij het soefisme hoort, kleurt hoe ik naar de verhalen van die ander luister.

Ik denk dat deze verzameling verhalen iets zegt over hoe wij als samenleving met elkaar omgaan. Hoe wij met conflicten, pijn en angst omgaan. Er zit een grote potentie in het strafrecht om méér te zijn dan alleen het afstraffen van grensoverschrijdend gedrag. Met de verhalen van anderen en mijn eigen ervaringen als referentieka-

der, verken ik hoe wij op een duurzamer, heilzamer en effectiever manier zittingen zouden kunnen houden en zouden kunnen straffen. En hoe we dat kunnen doen op een manier die het menselijke – ook de pijn en het verdriet – een veilige plek geeft in het publieke leven. Het reflecteren over hoe dat beter kan in het strafrecht geeft ons misschien een inkijkje in hoe wij dat ook buiten het strafrecht beter zouden kunnen doen. Want als het in het strafrecht kan, dan kan het overal; in grote instituties en organisaties, maar ook in ons persoonlijke leven.